

Školitelský posudek

Anežka Stříbrná: *Způsob a průběh kolektivizace zemědělství v kutnohorském okrese v padesátých letech 20. století.* Diplomová práce, strojopis. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin. Praha 2013, 127 s.

Práce Anežky Stříbrné je sondou do průběhu kolektivizace v jednom okrese středních Čech. Autorka provedla analýzu kolektivizace v pěti obcích okresu Kutná Hora (Bahno, Opatovice I., Petrovice I., Mitrov, Vranice) s přihlédnutím k odrazu kolektivizace v zemědělském městyši Kácov. Anežka Stříbrná ukazuje, jakým způsobem byla „dole“ realizována zemědělská politika ÚV KSČ a do jaké míry mohli místní funkcionáři průběh kolektivizace ovlivňovat. Dále se autorka zaměřila na každodenní život prostých rolníků a zkoumá, jakým způsobem tento život nucená kolektivizace ovlivnila. Klade si otázku po úspěšnosti kolektivizace z hlediska politického a hospodářského, resp. z hlediska životní úrovně a způsobu života na vesnici. K námětu práce a vybranému regionu má autorka i osobní vztah, protože její rodiny se kolektivizace rovněž dotkla.

Práce je rozdělena na úvod, pět textových kapitol a závěr. Úvod a každá z kapitol jsou dále členěny na podkapitoly. Dále práce obsahuje seznam zkratk, soupis pramenů a literatury a přílohy.

V úvodu autorka nejprve pojednává o problematice kolektivizace obecně. Vypočítává použité prameny a hodnotí dosavadní literaturu týkající se kolektivizace. Všímá si změn v zemědělské politice KSČ. Zlom vidí v létě 1948, kdy v důsledku roztržky mezi SSSR a Jugoslávií a rezoluce Informbyra o Jugoslávii KSČ i slovně opouští koncepci vlastní cesty k socialismu a existence soukromého sektoru v zemědělství a přihlašuje se plně k myšlence kolektivizace zemědělství. Dále A. Stříbrná analyzuje nástroje používané k tlaku na rolníky, přičemž jako hlavní nástroj vidí nucené dodávky, které byly úmyslně stanovovány tak, aby je rolník nemohl splnit. Dále hovoří o „akci K“ (kulak), tj. nuceném stěhování velkých sedláků z obce. Roky 1953-1954 označuje za krizové, neboť tehdy došlo k přechodnému zastavení kolektivizaci a vystupování rolníků z JZD. Od roku 1955, a především pak od roku 1957 však nastává druhá vlna kolektivizace, která byla z pohledu komunistického režimu úspěšná.

V první kapitole (v textu je označena jako druhá, protože úvod má číslo 1) s názvem „Poválečná léta v okrese Kutná Hora“ Anežka Stříbrná nejprve rozebírá přírodní a hospodářské podmínky okresu Kutná Hora a jejich vliv na zemědělskou výrobu. Z tohoto hlediska nebyl okres jednolitý. Jeho severní část ležela v Polabské nížině, tedy v obilnářské a

zelinářské oblasti, střed tvořila oblast řepařská (mezi Kutnou Horou a Solopysky), největší část pak území kolem Uhlířských Janovic, kde se ve velkém pěstovaly brambory. Poslední oblast zahrnuje výše položené obce s nadmořskou výškou kolem 500 m, kde převažovaly pastviny vhodné pro chov dobytka. V celém okrese převažovali střední rolníci, nikde se nevyskytovala hospodářství s výměrou nad 30 ha. V Bahně a Vranicích byla četná hospodářství s výměrou 10 – 15 ha, naproti tomu v Petrovicích I., Opatovicích I. a v Mitrově byla častá malá hospodářství s výměrou kolem 5 ha. Tato výměra stačila, aby především v úrodnějších oblastech zajistila rolnické rodině obživu. V každé obci žilo též několik kovorolníků s výměrou půdy do 2 ha a bezzemci. V městečku Kácov mělo zemědělství doplňkový charakter, protože zde převažovali řemeslníci a obchodníci. Protože okres byl výhradně český a neexistovaly zde velkostatky ani velká hospodářství s výměrou nad 50 ha, poválečné pozemkové reformy se obyvatelstva prakticky nedotkly.

Druhá kapitola se týká nástupu socializace v letech 1949-1950. Z pěti sledovaných obcí se o založení JZD jednalo nejdříve v Bahně, kde se tato otázka dostala na pořad jednání MNV v dubnu 1949. MNV však celou záležitost odložilo do doby, „až budou veškeré podrobnosti o jednotných zemědělských družstvech dokonale známy“ (s. 37). Přesto se následující dva roky o JZD nemluvilo. Koncem roku 1950 jednal o založení JZD MNV v Mitrově. Přes obsáhlou debatu nebyl přijat žádný závěr. Naproti tomu bylo v roce 1950 založeno JZD v Kácově, tedy městečku s převahou nezemědělského obyvatelstva. Jeho členy ale byli především drobní zemědělci, kovorolníci a bezzemci: JZD mělo 50 členů a hospodařilo na výměře pouhých 44 ha a to se ztratou, protože jeho členové hospodaření vůbec nerozuměli. Ačkoliv rolníkům byly od roku 1950 zvyšovány dodávky a museli se starat o opuštěnou půdu, kterou dostávali do nuceného pachtu, až do roku 1951 se prakticky nic nezměnilo. Z podaného přehledu je zřejmé, že tlak na zakládání JZD dokázali místní funkcionáři v MNV úspěšně tlumit „odkládací taktikou“. Proto také v roce 1950 došlo k reorganizaci jednotlivých MNV s cílem dosadit do jejich vedení agilní členy KSČ. Ale ani potom se výsledek všude nedostavil.

Třetí kapitola se týká zostřeného kurzu kolektivizace v letech 1951-1953. Tlak na rolníky byl vyvíjen především dalším zvyšováním povinných dodávek za nízké výkupní ceny, trestním postihem za neplnění dodávek. Tehdy také dochází v letech 1952-1953 pod tlakem shora k založení několika JZD. Do konce roku 1952 vzniklo v okrese Kutná Hora celkem 56 JZD III. typu (tj. se společným obhospodařováním půdy a společným ustájením dobytka, avšak s výplatou odměn ještě podle vložené půdy) a v dalších 5 obcích existovaly přípravné výbory. Autorka zároveň ukazuje, že ne vždy se proti vstupu do JZD stavěli velcí a střední

rolníci. Např. ve Vranicích byli střední rolníci ochotni JZD založit, ale proti vstupu se vyslovili malí rolníci, kteří se obávali, že budou muset zanechat svého hlavního zaměstnání mimo zemědělství (např. na železnici). Pokud jde o likvidaci hospodářství velkých sedláků a vystěhovávání kulaků z obcí, autorka konstatuje, že situace také nebyla všude stejná a někdy se odlišují od všeobecné představy o rozhodující úloze místních stranických a mocenských struktur. Dochází k zajímavému zjištění, že totiž mnohdy naopak brali národní výbory i samotní místní komunisté „kulaky“ v ochranu, protože silně působil pocit soudržnosti vesnice a kromě toho byli sedláci jako dobří hospodáři považováni pro obec za nepostradatelné. Např. v obci Bahno se za dva největší sedláky postavil jak MNV, tak i místní organizace KSČ a vlastně celá vesnice, takže nebyli zlikvidováni a MNV podal zprávu na okres, že v obci žádní kulaci nejsou. Podobně to dopadlo ve Vranicích, ačkoliv zde byl „vhodný kandidát“ vlastníci 24 ha. Celkem se v kutnohorském okrese vyskytlo 24 obcí, ve kterých MNV odmítly označit rolníky za „kulaky“. Výsledek ovšem na věci nic nezměnil, protože rada ONV v Kutné Hoře nakonec doplnila kulacké seznamy o sedláky z těchto obcí sama, a to buď na základě vlastního šetření, anebo na základě různých udání (s. 62). Ani ve zkoumaných obcích tak nakonec nebylo zvláštností vystěhování velkých sedláků s rodinami anebo soudní postih za neplnění hospodářského plánu v zemědělství.

Nově založená JZD se potýkala s dluhy, hospodářskými problémy a často i s nechutí členů pracovat. Zajímavý je uváděný příklad JZD Kácov, které plnilo dodávky masa tak, že rozprodávalo dobytek vystěhovaných sedláků (s. 72). Takovéto hospodaření samozřejmě nemohlo skončit jinak, než úpadkem. Po známém projevu nového prezidenta Antonína Zápotockého na klíčavské přehradě, ve kterém se vyslovil pro striktně dobrovolný vstup rolníků do JZD, nastal odliv členstva, v Kácově a počátkem roku 1954 v Petrovicích se JZD zcela rozpadla a bývalým členům byla vrácena jejich pole. Pouze v Mitrově se JZD udrželo a v listopadu 1953 dokonce stoupl počet jeho členů.

Čtvrtá kapitola je věnována závěrečné fázi kolektivizace. Autorka věnuje pozornost založení JZD v Bahně a Opatovicích I. Ukazuje, že rozhodující byl nátlak ONV, zatímco MNV se naopak snažil tlak okresu tlumit. Na základě zápisů z veřejných schůzí, jednání rady MNV a dokonce i jednání MO KSČ je zřejmé, že agitátoři ONV viděli otázku zakládání JZD jako čistě politický úkol: o ekonomickou stránku problému se nezajímali a ani jí nerozuměli. Námitky ze strany místních zemědělců, včetně těch od funkcionářů MNV, nebrali vůbec v úvahu. V obou obcích bylo JZD založeno v červenci 1957. Hlavní nátlakovou metodou se stala hrozba postihu za nesplněné dodávky, což byl „hřích“ prakticky u všech soukromě hospodařících zemědělců. Kromě toho při nátlaku na rolníky byla používána i hrozba

uplatnění vládního nařízení č. 50/1955 Sb., podle kterého každý, kdo nebyl schopen řádně obdělávat půdu a plnit státní předepsané dodávky, byl povinen odevzdat ji bezplatně do užívání státnímu statku nebo JZD. To fakticky znamenalo konfiskaci půdy bez náhrady. Rozhodujícím rokem pro kolektivizaci okresu se ale stal následující rok 1958, kdy došlo k založení družstva ve Vranicích, rozšíření členské základny v Mitrově (kde JZD nikdy nepřestalo existovat) a nakonec znovu i v Kácově. Stalo se tak za použití velkého psychologického nátlaku, kdy rolník nakonec dospěl k závěru, že mu nic jiného než vstup do JZD nezbyvá. V roce 1959 vstoupilo do JZD několik posledních soukromě hospodařících rolníků. V Mitrově bylo proti posledním soukromým rolníkům uplatněno vládní nařízení č. 50/1955 Sb. a jejich půdu převzalo JZD bez náhrady (s. 97). Jediným soukromým zemědělcem zůstal nakonec v Kácově i všech sledovaných obcích autorčin prastrýc B. Dušek, který hospodařil na 4,7 ha až do roku 1972, kdy mu část polí byla vyvlastněna.

V páté kapitole se Anežka Stříbrná zabývá změnami života v obci. Autorka si všímá rozvoje elektrifikace, telefonizace, infrastruktury, vývoje dopravní obslužnosti, zmiňuje s eo pokusech zavádět na vesnici nové „socialistické“ slavnosti (např. oslavy VŘSR, oslavy 9. května jako dne osvobození) a demografického vývoje. V důsledku všech těchto změn se rolník přeměnil v družstevního zaměstnance. Stal se námezdním zaměstnancem družstva, čímž ztratil bezprostřední vztah k půdě a zemědělské výrobě, ale zato získal např. nárok na dovolenou, zdravotní a sociální pojištění atd.

V závěru své práce autorka konstatuje, že v první fázi kolektivizace bylo důležité, ne-li přímo rozhodující, jak se lidé k tlaku na kolektivizaci postavili. Bez aktivní a iniciativní účasti místních činitelů a obyvatel nebyla kolektivizace dost dobře proveditelná, důležitý byl proto postoj místních funkcionářů, rekrutujících se zpravidla z rolníků obce (s. 115). Nástup druhé vlny kolektivizace byl již sofistikovanější a lépe připravený. Hlavní strategie spočívala v ekonomickém tlaku na rolníky, který se ukázal jako efektivnější, než otevřený nátlak z počátku padesátých let. Do konce padesátých let se tak komunistickému režimu podařilo úspěšně zlikvidovat většinu soukromých rolníků (s. 116). Anežka Stříbrná se dále vyrovnává s názorem, že kolektivizace byla přes svou brutalitu a osobní tragedie mnoha lidí úspěšná a dokonce i z ekonomického hlediska nutná, protože otevřela cestu k úspěšnému a modernímu zemědělství: odstranila neefektivní malovýrobu, zavedla mechanizaci do zemědělství a zvýšila životní úroveň venkovského obyvatelstva. Autorka poukazuje naproti tomu na skutečnost, že bez komunistického režimu by se československé zemědělství zřejmě vyvíjelo směrem k prosperujícím větším rodinným farmám známým ze západní Evropy, díky kterým tam rovněž došlo k masovému uplatnění mechanizace a zvýšení životní úrovně zemědělců.

V Československu samotná kolektivizace ekonomickou prosperitu zemědělství nepřinesla: k té došlo až v šedesátých a sedmdesátých letech, ovšem v důsledku masivní státní podpory a dotací. Kolektivizace proto byla ale úspěšná politicky a ideologicky, protože to byli paradoxně právě družstevní rolníci, kteří se v osmdesátých letech stali oporou hroutícího se komunistického režimu (s. 116). S tímto závěrem se ztotožňuji.

Práce je napsána na základě původního archívního materiálu nacházejícího se v Národním archívu České republiky v Praze, v Státním okresním archívu v Kutné Hoře, soukromých archívních sbírkách. Využity byly i výpovědi pamětníků. Znalost odborné literatury je na dobré úrovni. Věcné chyby jsem v práci nezjistil.

Závěr: práce přináší cenné nové poznatky o průběhu kolektivizace. Způsob zpracování plně odpovídá nárokům kladených na magisterskou diplomovou práci. Proto práci **doporučuji** k obhajobě a navrhuji hodnotit ji stupněm „výborně“.

V Praze, dne 30. prosince 2013

prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
vedoucí diplomové práce